

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертаційну роботу Сич Віталія Андрійовича «Систематика і оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів» представлену на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Систематика та оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону – питання, що з першого погляду не викликає певних запитань, оскільки в цьому руслі в Україні є значні напрацювання у плані термінологічного визначення, роз'яснення, методичних рекомендацій проведення оцінкових робіт, тощо. Однак, при сформованому на сьогоднішній день такому різноманітному підході до проведення вказаного виду дослідження виникає необхідність консолідації існуючих поглядів, принципів, методик і узагальнення свого авторського бачення існуючої ситуації стосовно оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу (надалі – РТП) та її компонентів, рекреаційного середовища, розробки принципів і методів мережевої систематики рекреаційних благ і новітніх форм мережевої систематики рекреаційно-туристичної діяльності (надалі – РТД), аналізу природних каркасів екологічної безпеки території та просторових розподілів (каркасів) антропогенно-техногенних навантажень (АТН), тобто проведення систематизації РТП з подальшою її адаптацією до певної конкретної території України загалом і Причорноморського регіону зокрема. Ці та інші питання підтверджують та підсилюють актуальність проведеного дослідження. Це інтегральне дослідження, що базується на засадах рекреаційної географії, туризмознавства, конструктивної географії, соціальної географії, ландшафтознавства та природокористування.

Стосовно зв'язку дисертаційної роботи з науковими програмами, планами та темами, то дослідження Сич В.А. виконане в рамках тематики науково-дослідної роботи кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І.І. Мечнікова «Комплексне дослідження ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичного господарства Північно-Західного Причорномор'я» (№ державної реєстрації – 0114U001556), а також «Дослідження гео економічного та геополітичного потенціалу Українського Причорномор'я. Планування території приморських регіонів» (№ державної реєстрації – 0113U007416).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Аналіз дисертації, автореферату та публікацій Сич В.А дає підстави зробити висновок, що теоретичні положення методологічні принципи, прийоми і технології, висновки та практичні рекомендації, які представлені у дисертаційному дослідженні є достатньо обґрунтованими та достовірними. Вони базуються на фундаментальних положеннях соціальної, економічної, рекреаційної та конструктивної географії, ландшафтознавства, природокористування, регіоналістики, на працях багатьох вітчизняних і закордонних учених (список використаних джерел налічує 435 найменувань) із проблем дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу, систематики і оцінки рекреаційних благ регіону, кластерного аналізу та синтезу рекреаційно-туристичної діяльності.

Аргументованість і правдивість висновків і результатів дисертаційного дослідження забезпечується використанням великого набору *загальнонаукових* (концепція геосистем, методи систематики (класифікація, типологія, оцінкові шкали ресурсознавства, методи регіональної економіки (концепція міжгалузевих комплексів) *конкретнонаукових* (порівняльно-географічний, географічних класифікацій та таксономій, картографічний, геоінформаційний, геопросторового аналізу) і *емпіричних* методів наукового пошуку суспільної географії, рекреаційної географії та туризмознавства. З метою опрацювання матеріалів геопланувальних аспектів та інвентаризації антропогенно-техногенних навантажень і формування природного каркасу екологічної безпеки регіону Українського Причорномор'я використано програми ArcGIS, Statistika, CorelDRAW, інші.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження Сич В.А. базується на аналізі й використанні нормативно-правових документів, які регламентують систематику показників рекреаційно-туристичного потенціалу, а також на основі систематизованих, узагальнених та опрацьованих автором матеріалів Комітету статистики України, Стратегії розвитку туризму та курортів, Державної стратегії регіонального розвитку, Стратегії розвитку Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, Програм розвитку туризму та курортів в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях.

Актуальність і значущість викладених у дисертації наукових положень, висновків і практичних рекомендацій підтверджуються їхньою апробацією на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, з'їздах, а також великою і значущою кількістю публікацій здобувача. Обсяг матеріалу достатній для мотивації запропонованих наукових положень, висновків і рекомендацій.

3. Наукова новизна сформульованих у дисертації основних положень і висновків

Новизна наукового дослідження Сич В.А. полягає, передусім, у розробці методологічних і методичних принципів систематики та оцінки складових РТП регіону.

Основні положення дисертаційної роботи, які визначають її наукову новизну, полягають у тому, що в ній:

– вперше методологічно розроблено поняття *рекреаційно-туристична діяльність*, яке інтегровано представляє всі напрями відпочинку та оздоровлення населення і поєднує рекреаційну і туристичну діяльність у цілісні міжгалузеві комплекси на регіональному рівні та господарські сектори на рівні національних економік (розділ 1, підрозділ 1.1);

– введено і методологічно розроблено поняття *рекреаційно-туристичний потенціал* (розділ 1, підрозділ 1.3);

– введено і методологічно розроблено поняття *рекреаційний кластер* (розділ 3, підрозділ 3.2.3, 3.3);

– розроблено концепцію рекреаційних середовищ (розділ 4, підрозділ 4.1);

– обґрунтовано загальну методичну схему інвентаризації та оцінки РТП (розділ 1, підрозділ 1.2).

Удосконалено:

– систематику РТД за характерними і типовими поєднаннями видів і форм відпочинку та оздоровлення населення та відповідними комбінаціями рекреаційних ресурсів (розділ 3, підрозділ 3.2);

– методичну схему переведення якісних оцінок рекреаційних благ у кількісні з використанням впорядкованої системи кваліметричних шкал (розділ 2, підрозділ 2.3);

– концепцію каркасу антропогенно-техногенних навантажень (розділ 5, підрозділ 5.3).

У дисертаційній роботі набули подальшого розвитку:

– розроблено предметне структурування РТД як регіонального міжгалузевого рекреаційного комплексу (розділ 3, підрозділ 3.1, 3.2);

– встановлені методичні принципи визначення відносної ролі (ваги) якісних характеристик і показників з використанням експертних оцінок та спеціальних анкетувань і опитувань (розділ 1, підрозділ 1.2, 1.3);

– обґрунтована і охарактеризована екологічна мережа Українського Причорномор'я – природного каркасу безпеки регіону (розділ 5, підрозділ 5.1);

– проаналізований геопросторовий розподіл антропогенних навантажень в Українському Причорномор'ї, зумовлений особливостями розселення населення у приморських смугах (розділ 5, підрозділ 5.2, 5.3).

4. Зміст і завершеність дисертаційного дослідження

Структура дисертаційної роботи Сич В.А. є логічною, вона відповідає меті та вирішує завдання дослідження, у повному обсязі презентує отримані автором результати. Основу роботи складають теоретичні, методологічні та методичні розробки, аналітичні оцінки, рейтинги та обґрунтування, регіональний аналіз. Вони повно висвітлені у відповідних розділах, що мають відповідний рівень навантаження і є результатом проведеного дослідження.

У **Вступі** на належному науковому рівні визначено мету, предмет, об'єкт і завдання дослідження.

У першому розділі **«Рекреаційно-туристична діяльність, рекреаційно-туристичний потенціал: базові поняття дослідження»** розкрито зміст і функції поняття «рекреаційно-туристична діяльність» та визначено її місце у сучасній структурній перебудові господарства. Обгрунтовано поняття «рекреаційно-туристичний потенціал», проаналізовано сучасні напрями класифікації природних ресурсів та оцінки історико-культурного потенціалу рекреаційно-туристичної діяльності як двох його основних складових.

У другому розділі **«Методологічні принципи та методичні проблеми класифікацій та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу»** обгрунтовуються методологічні особливості інвентаризації та методичні проблеми оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу. Розроблена ординація та впорядкування кваліметричних шкал, розкрито вплив населення як складової рекреаційно-туристичного потенціалу та соціальних методів оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу; представлені методологічні засади систематики та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу.

Третій розділ роботи **«Напрями систематики та класифікації рекреаційно-туристичної діяльності. Рекреаційні кластери»** присвячений аналізу загальних напрямів впорядкування умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності, здійснений аналіз функціональної класифікації рекреаційно-туристичної діяльності, обгрунтовано методологічні принципи рубрикації та систематики рекреаційних благ.

У четвертому розділі **«Методологічне обгрунтування об'єкту оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу: концепція рекреаційних середовищ»** проаналізована змістовна трансформація базового поняття «географічне середовище»; розроблений середовищний підхід як новий напрям систематики РТП; здійснено структурування та систематику рекреаційних середовищ.

У п'ятому розділі **«Геопланувальні аспекти інвентаризації та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону»** проаналізовано формування природного каркасу екологічної безпеки та каркасу антропогенно-техногенних навантажень Українського Причорномор'я і їх вплив на рекреаційно-туристичний потенціал регіону.

5. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання

Розроблені та обгрунтовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичне значення, оскільки збагачують рекреаційну географію, туризмознавство, географію природно-ресурсного потенціалу, конструктивну географію положеннями та методологічними підходами до рекреаційно-туристичної діяльності, систематики та класифікації рекреаційно-туристичної діяльності, рекреаційно-туристичного потенціалу регіону,

рекреаційних кластерів, концепції рекреаційних середовищ, геопланувальних аспектів інвентаризації та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

Вказані питання є підґрунтям до подальшого їх узасадження у суспільній, економічній, рекреаційній, конструктивній, соціальній географії, туризмознавстві, ландшафтознавстві та природокористуванні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висвітлені у роботі методичні та методологічні підходи до визначення сутності окремих термінів призведуть багатьох науковців до перегляду таких понять, як рекреаційно-туристичний потенціал (загалом і регіону у т.ч.), рекреаційний кластер, концепція рекреаційних середовищ і будуть використаними при проведенні подібних досліджень інших регіонів України.

Конкретні результати дослідження, зокрема, сучасний стан інвентаризації та оцінка природних рекреаційних благ і історико-культурних ресурсів, методологічні особливості інвентаризації та оцінки РТП, ординація та впорядкування кваліметричних шкал можуть бути науковим підґрунтям систематики рекреаційно-туристичних ресурсів.

Матеріали дисертаційного дослідження, у т.ч. картографічні моделі можуть бути використаними для розробки стратегій розвитку рекреації в Україні і для програм розвитку туризму та курортів окремих областей, насамперед Одеської, Миколаївської і Херсонської областей.

Розроблені у дисертаційному дослідженні теоретико-методологічні та методичні підходи до систематики і оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів мають практичне впровадження у «Програмі розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2017-2020 рр.» (Додаток до рішення обласної ради від 23 грудня 2016 р., № 285-VII); у процесі вивчення дисциплін професійної підготовки «Рекреаційні комплекси світу», «Курортологія» (протокол № 2, від 25.09.2020 р.) (Довідка про впровадження № 901-33/03, від 28.09.2020 р.); при написанні шкільних науково-дослідницьких проєктів Малої академії наук, секція «Географія та ландшафтознавство», в туристично-краєзнавчій діяльності при підготовці учнів до Всеукраїнських краєзнавчих експедицій «Мій рідний край», «Моя Батьківщина – Україна», розробці учнівських досліджень за напрямом географічного краєзнавства Всеукраїнського зльоту юних туристів, а також у залученні учнівської молоді до активної діяльності вивчення рідного краю, його рекреаційно-туристичної діяльності та географічних об'єктів (Довідка про впровадження № 06-02/387, від 03.12.2020 р.).

6. Дискусійні питання та зауваження

Поряд із безперечними здобутками дисертаційного дослідження, воно містить кілька дискусійних положень.

У першому розділі «Рекреаційно-туристична діяльність, рекреаційно-туристичний потенціал: базові поняття дослідження» доречним є виділення

соціоприродних видів економічної діяльності (с. 43), сектору соціоприродних видів економічної діяльності, які заслуговують на певну увагу і використання при дослідженні РТД (с. 45). Однак у підпараграфі 1.2.1. «Оцінка природних рекреаційних ресурсів» мова йде про те, що «Естетичну оцінку ландшафтних комплексів називають перцепційною, що у перекладі означає «представлення», «сприйняття». Тут не можна поєднувати естетику (естетика – це наука про діяльність людини і буття, наука про прекрасне, наука про чуттєве пізнання світу, піднесення, радість, причетність до Універсуму,...) з перцепцією («представлення», «сприйняття»). Дві різні категорії, які мають право на самостійне існування у РТД.

Про «перцепційну географію» мова йде на стор. 51. Іншими словами – це географія сприйняття (за автором), яка займається розробкою принципів і методів перцепційних оцінок географічних об'єктів, у т.ч. і рекреаційно-туристичних ресурсів. Автор пропонує створити нову вітку географічної науки, яка практично уже існує у складі соціальної географії. Це *географія сприйняття*, яка вивчає просторові образи (уявлення) і механізм їх впливу на просторову поведінку людини в середовищі різного типу.

На стор. 52. Сич В.А. пропонує таблицю 1.1 «Психолого-естетична оцінка ландшафтів». У тексті автор (стор. 51) говорить про неї як про оцінку естетичної привабливості ландшафтів. Як на нашу думку, то, по-перше, я би не використовувала цю таблицю, оскільки в ній є багато дискусійних моментів (власне невідповідність «критеріїв» «умовам оцінки пейзажів, що відкриваються», автором яких є Афанасьєв О.Є. (2011)). Як для навчального процесу, цю таблицю з певним доопрацюванням можна використати.

За автором (стор. 75) *РТП* – це сукупність умов і ресурсів, що «забезпечують» РТД. Наше розуміння потенціалу – це можливість, сила, запаси, засоби, що є і можуть бути використані! Іншими словами – *РТП* – це сукупність як безпосередньо рекреаційно-туристичних ресурсів так і всіх наявних ресурсів (природно-ресурсні, виробничі, трудові, фінансово-інвестиційні, технологічні, інформаційні, екологічні), які можуть використовуватися, або бути використаними.

У другому розділі «**Методологічні принципи та методичні проблеми класифікацій та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу**» мова йде про бальну оцінку (стор. 98) рекреаційно-туристичних ресурсів: такий вид групування показників використовувався здавна і, особливо, у тому випадку, коли діапазон коливання показника великий. Однак сьогодні це вже не є прерогативою досліджень загалом, у т.ч. й досліджень РТП, оскільки комп'ютерні програми проводять свої розрахунки набагато креативніше ніж рангування типу «більше – менше».

Стосовно заміни традиційного поняття РТП як «сукупності умов і ресурсів» на «рекреаційне середовище» (стор. 113) то ми погоджуємося. Питання у «рівнях середовища», які сьогодні у науці знайшли своє відображення як рекреаційно-туристичні цикли і активно апробуються у

рекреаційній географії. То чи варто змінювати «нове» на «нове» визначення, поняття, підхід?

Технічні зауваження. На стор. 92 і 94 повтор змістовного навантаження, що стосується «природних рекреаційних ресурсів сумісного використання».

Стосовно третього розділу «**Напрями систематики та класифікації рекреаційно-туристичної діяльності. Рекреаційні кластери**» – то зауважень немає. Чітко і креативно проаналізовано вертикальну і горизонтальну систематику РТД, представлений розлогий аналіз наукових поглядів стосовно туристичних дестинацій, туристичного кластеру і мережевої систематики РТП як нового напрямку оцінки рекреаційних благ.

У четвертому розділі «**Методологічне обґрунтування об'єкту оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу: концепція рекреаційних середовищ**» запропонована розлога характеристика існуючих поглядів на термінологічне поняття «географічне середовище» і його історію становлення та використання. На нашу думку всі напрацювання з цього питання мають місце бути (у т.ч. й у рекреаційній географії та туризмознавстві), оскільки всі вони використовуються залежно від специфіки дослідження (с. 178-179) і безпосередньо включають людину з її процесами життєдіяльності. Людина – це компонент природи, довкілля, господарства, соціуму, рекреації, туризму!

На стор. 183 мова йде про «ландшафтну оболонку Землі, складові якої поділені на два блоки – природно-географічний і соціально-економічний». Питання стосовно першого блока: чому до його складу входять тільки природні ландшафти і природні угіддя (?), агроландшафти та сільськогосподарські землі (?), природоохоронні системи та екологічні системи? До складу РТП входять вказані компоненти і ще водні, кліматичні, біотичні та ін. складові, які займають не останні місця у розвитку та функціонуванні рекреаційно-туристичного природокористування. Варто було б на це звернути увагу, оскільки автор розглядає вивчення географічної оболонки і з позиції фізичної географії.

Не дивлячись на вказане зауваження розділ наділений розлогою характеристикою існуючих термінів, що у своїй основі мають поняття «середовище». Особливо цікавим є правове середовище.

У п'ятому розділі «**Геопланувальні аспекти інвентаризації та оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону**» запропонована конструктивна характеристика Українського Причорномор'я. Доречно було б її трансформувати до вертикального і горизонтального рівня систематики РТД, провести оцінку та кластеризацію РТП.

Антропогенно-техногенні навантаження доречно було б розмежувати, так як воно комплексно не створює реальної картини зміни рекреаційного середовища.

Стосовно поняття «каркас антропогенно-техногенного навантаження»: каркас – це платформа, структура, інфраструктура програмних рішень, що полегшує розробку складних систем. У даному випадку складними системами є антропогенні і техногенні, які за своєю функціональною структурою відмінні,

різняться своєю структурою. І цю відмінність необхідно враховувати при веденні мови про термінологічне поєднання антропогенно-техногенних основ.

7. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні положення та висновки дисертації Сич В.А. належним чином представлені у наукових працях здобувача, зокрема у 48 наукових працях загальним обсягом 56,2 д.а. (у т.ч. 36,2 д.а. належать автору). Серед публікацій – 2 монографії у співавторстві (загальний обсяг 36,2 д.а., з яких 21,7 д.а. належать автору), 21 стаття у наукових фахових виданнях України (загальний обсяг 10,3 д.а., з яких 8 д.а. належать автору), 10 статей в іноземних періодичних виданнях та виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science (загальний їх обсяг склав 4,6 д.а., з яких 3,3 д.а. належать автору). Решта публікацій (загальний обсяг 5,1 д.а., з яких 3,2 д.а. належать автору) – наукові праці апробаційного характеру, видруковані в інших виданнях і матеріалах доповідей, виголошених на закордонних і міжнародних конференціях.

8. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Автореферат дисертації за своїм змістом повністю відображає основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження і є ідентичним із результатами дисертації.

9. Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів»

Дисертація Сич В.А. відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами). Робота є самостійною науковою працею, запропоновані автором для прилюдного захисту теоретичні методологічні та методичні положення, практичні результати характеризуються єдністю змісту, є актуальними та свідчать про особистий внесок В.А. Сич в науку.

10. Загальний висновок

Дисертаційна робота В.А. Сич «Систематика і оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів» є завершеною науковою працею, в якій отримано достовірні результати, що сукупно вирішують науково-практичне завдання систематики і оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону на засадах географічного середовища та рекреаційних кластерів.

Структура дисертації логічна, матеріал викладено послідовно, доступно для

сприйняття. Тема та зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія

Дисертація виконана на належному теоретичному рівні, є завершеним самостійним науковим дослідженням, а її автор Сич Віталій Андрійович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

докторка географічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної географії
та рекреаційного природокористування
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

 Клавдія КЛІНСЬКА

Підпис професорки Клавдії КЛІНСЬКОЇ засвідчую.

Вчений секретар

23.03.2021 р.

Наталія ЯКУБОВСЬКА